

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Ք

Ե Ռ Ա Չ Ա Յ Ն Ը

Մ Ա Յ Ր Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Ո Յ Մ Է Չ

ԵԿՄԱԼԵՆ ԵՒ ՄԷՏԵՐԵՆ

Սկիզբունի ձայնագրած եռաձայնը, որուն երկար ժամանակէ ի վեր աշակերտները կը վարժեցնէր երաժշտապետ Գրիգոր էֆ. Մէհաէրեան, երէկ Պատրիարքարանի Մայր եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցաւ մեծ հանդիսաւորութեամբ ու կատարեալ յաջողութեամբ:

Հանրութիւնը, որ մեծ հետաքրքրութեամբ կը հետեւէր եկմանին եռաձայնի նկատմամբ օրը օրին թերթիս մէջ հրատարակուած տեղեկութեանց, երէկ առտու դեռ եկեղեցին չբացուած, փութացած էր արդէն Մայր եկեղեցի, որուն բակը ժամը տասնէն սկսեալ խռնուած էին ամեն սեռէ, առտիճանէ ու հասակէ բազմաթիւ եկեղեցասէրներ: Կանուխէն չխճողելու համար եկեղեցին, տաճարին դռները փակ կը մնային մինչև ժամը 11, ուրկէ ետք, երբ բացուեցաւ, անհամբեր բազմութիւնը ներս խուժեց և գրաւեց ամբողջ տրամադրելի տեղերը, աջակողմեան ու ձախակողմեան, արանց ու կանանց նստարանները, դաւիթները, ատեանը և վերջապէս տաճարը ամբողջ:

Ու դեռ ժամ մը պէտք էր սպասել եկեղեցւոյ սկզբնաւորութեան համար: Լուռ հատնում մը կար ամենուն ալ սրտին մէջ, ժամ առաջ լսելու եռաձայնի հեշտալուր եղանակը, որուն վրայ այնչափ կը խօսուէր մէկ քանի ամիսէ ի վեր, թե՛ր ու դէժ կարծիքներու ոտուար ցուցադրումով մը:

Ճիշդ ժամը 6-ն էր երբ ժամօրհնողը «Տէր եթէ շրթունս իմ»-ը արտասանեց և դպիւրները սկսան երգել «Տէր զի բազում»ը:

Եռաձայնը սա առաւելութիւնը ունեցաւ, որ հազարաւոր անձինք, որ տարիներէ ի վեր չէին ըմբոշլնած հայ եկեղեցւոյ գիշերային ժամերգութեան հոգեպարար դրուագները, երէկ լիուլի վայելեցին զայն:

Գաղափար մը տալու համար երէկուան բազմութեան թիւին վրայ, բաւական է ըսել թէ՛ Ս. Աստուածածնայ տաճարը՝ իր պատուհաններով, պահարաններով, քովնտի պղտիկ տաճարներով և բոլոր ուրիշ զննելու տեղերովը զբաւուած էր։ Մինչդեռ բազմութիւն ժողովուրդ ալ բաղը և դուրսի պատուհաններուն առջև կանգ առած կոպտէր մըշտ եռածայնին, որ կը յապաղէր սահայն։

Վերջապէս Ս. Պատարագը սկսաւ, որ կը մատուցանէր Տ. Տրդատ քհ. Պօյաճեան։

Արդէն իսկ եռածայնի երկսեռ երգեցիկները եկած շարուած էին փոքր ատեանը։ Առաջին սօսականօն կազմող աղջիկները 10—14 տարեկան՝ առաջնորդութեամբ իրենց դաստիարակուհիին օր. Պայծառ Կարինեանի՝ կարգով կեցած էին ձախակողմեան դասը։ Իսկ Բ. օրդ. և Գ. օրդ. ձայները կազմող դպիւրներն ատեանը կեցած էին։ Աղջիկներուն մուտքը մանաւանդ խոր տպաւորութիւն ներգործեց ժողովուրդեան վրայ, որովհետեւ բաւական երկար տարիներէ ի վեր աղջիկներուն երգեցողութիւնը դադարած է եկեղեցիին մէջ, թէ և ինչպէս հիմայ Կովկասի այլ և այլ հայ եկեղեցիներուն մէջ, առաջ ալ մայրաքաղաքիս մէկ քանի եկեղեցիներուն մէջ երգեցողութեան կը մասնակցի եղբւր իգական սեռը։ Նոյն իսկ բարձր դասուն պատկանող տիկին մը յայտարարեց թէ ինք շապիկ հագած և մասնակցած էր Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցիին արարողութիւններուն։

Վճռական ժամը հասած է։

Երաժշտագէտ Մէնտէրեան էֆ. շրջապատուած իր խումբէն, կազմ ու պատրաստ կոպտէր առաջին նշանը տալու։

«Եւ ընդ՝ հագնոյդ քո՛ւմ»։

Սկսած էր եռածայնը։ Այս առաջին հատուածը ցնցեց բոլոր ներկաներուն սիրտը։

— Ա՛յս էր եռածայնը.

— Աղջիկներուն ձայնը շատ անոյշ է։

— Դպիւրները ցածէն կերգեն։

Եւ այլ այս կարգի հաղար ու մէկ կարծիքներ զորս, ժողովուրդը կը փոխանակէր սկզբնաւորութենէն դատելով։

Երգեցողութիւնը քանի առաջանաւ, երեք ձայները յստակ յստակ կը զանազանուէին, աւանջները կը վարժուէին և ամեն մարդ շունչը բռնած բուն մը փախցնել չէր ուզեր եռածայնի երգեցողութենէն. մինչդեռ սարկաւագները նոյնպէս լաւ վարժուած իրենց դերին անթերի հետևողութեամբ կը փոխադրէին եռածայնի մեծ խումբին հետ։

«Սուրբ Աստուած»ը համեմատաբար աւելի երկարատե կտորն էր մինչև հիմայ երգութեաներուն, որ խիստ հոգեցունց տպաւորութիւն մը ըրաւ ներկաներուն վրայ իր ելեէջներովը մեղմէն գէպի ուժգին:

Այլ կարծիքը գոյացած էր ամենուն ալ վրայ. եռաձայնը յաջողած էր ամենէն սկեպտիկներն ու նոյն խոլ քննադատելու և աչքի մէջ շիւղ լինառելու համար հոն ներկայ գտնուողներն ալ «Ապրի՛ Մէհաէրեանը» կըսէին:

Ս. Պատրիարքը ճաշու գրքէն վերջ ընտ ելաւ և պերճիմաստ ու գեղեցիկ քարոզ մը խօսեցաւ հետեւեալ բնաբանով.

«Եւ Յիսուս ասէ ցնոսա. ամէն ամէն ասեմ՝ ձեզ, ես եմ դուռն կենաց, ընդ իս եթէ ոք մտցէ, կեցցէ, ելցէ և ճարակ դացէ»:

«Ինչպէս Քրիստոս դուռ մը կրնայ ըլլալ, ըսաւ ն. Սրբադնութիւն, քանի որ դուռը ամբողջութիւն մը չէ և տունի մը մէկ մասն է միայն. մինչդեռ մենք Քրիստոս իբրեւ ամբողջ տաճար գիտենք և ան կատարեալ Բանն է մեզի համար. Բայց Քրիստոս այս խօսքը ըսելովը, հասկցնել կուզէ թէ՛ այո՛, ինք Դուռն է, բայց ամբողջութիւնն է միւսնոյն ասեմ»: Սակայն տունէ մը ներս մտնելու համար դուռնէն ուղիղ ճամբէն երթալու է և ոչ թէ կողմնակի տեղերէ և կամ երդիքէն. այս կերպով ներս մտնողը գող և աւաղակ է, կըսէ առաքեալը. նոյնն է նաև մեր հոգւոյն համար, կողմնակի ճամբաները, գէշ արարքները և չար ընկերներուն ու անոնց խորհուրդները ի կոբուստ կը մատնեն և կտպանեն մեր հոգիները և չեն առաջնորդեր մեզի Քրիստոսի: Ս. Պատրիարքը յետոյ յորդորեց ներկաները, որ միշտ քալեն Քրիստոսի գծած շաւղին մէջ. յորդորեց չմոռնալ եկեղեցին երբ երջանկութեան մէջ եւք, և մտաբերենք միայն այն ասեմ և վազենք եկեղեցի՝ դիմելու համար Աստուծոյ, երբ բնտանեկան դժբաղդութեան մը մէջ ենք»:

Եռաձայնին գլուխներէն մէկը Աւետարանին յաջորդող «Փառքեզ Տէր Աստուած մեր»ն էր: Ճշմարիտ զրկանք մը կրեցին ամեն անոնք, որոնք բացակայ էին Մայր եկեղեցիէն և չլսեցին երաժշտական այս հրաշակերտը: Զայնին ելեէջները կը դուռացնէին ամբողջ տաճարը, երկնային շունչ մը սաւառնեցնելով սրբազան միջոյնտրտին մէջ: Հոս էր որ ի յայտ կուգար արուեստին ամբողջ կատարելութիւնը: Հաւատամբը երգուեցաւ միաձայն՝ ըստ սովորութեան: Սրբասացութիւնը մենեղագեց Տիար Շամիրամ ձեռնմէճեան մինչև «և յարեալ»ը: «Հաւատարիմ եղև աշխարհին» գարձեալ եռաձայն շարունակուեցաւ: Ամենէն աւելի ուշա-

դրաւ պարագաներէն մին սա էր, որ օրիորդները ընաւ չէին շփոթեր և այնպիսի վարժ եղանակով մը կերգէին, որպէս թէ տարիներով դպրութիւն ըրած ըլլային:

«Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ»ին մէջ մանաւանդ զօրեղ ու կենդանի շեշտ մը դրին երգեցիկները, հետզհետէ ցոյց տալով իրենց կարողութիւնը եռաձայնի ամեն դրուագներուն մէջ:

Իսկ «Արժան և իրաւ»ը ճշմարիտ գիրկընդխառնում մըն էց սօսականօի և բասօի ելեկէշներուն, երկու հակառակ ձայները, մէկը վարէն վեր և միւսը վերէն վար կը խաչաձևէին զիրար, այսպէս ներդաշնակութեան համադրութիւն մը գոյացնելով: Եւ այդ հոժ ծովացած ժողովուրդը մէկ մարդու մը նըման հիտոքանչ կունկնդրէր այս մելօսին, հոգեկան հրճուանքներ զգալով:

«Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ»:

Խորհուրդը վեհ, վայրկեանը վեհ, երաժշտութիւնը վեհ, ալ ո՛վ, ո՛ր սիրտ կրնայ չյուզուիլ ու անտարբեր մնալ այս երբեակ սրբութեան առջև: Եկմալեան կարծես խտացուցած է երաժշտութեան ամբողջ հոգին այս «Սուրբ, Սուրբ»ին մէջ: Անկկա երգ մը չէ, երաժշտութիւն մը չէ, այլ հրեշտակային սրբասացութիւն մը, որ երեք ձայներու ներդաշնակ մարմնացումով թրթռացուց սրտերը, անէացուց հոգիները, երէկուան երգեցողութեան պահուն:

Յետոյ յաջորդաբար երգուեցան «Ամէն Հայր երկնաւոր»ը, «Յամենայնիսն», «Որդի Աստուծոյ»ն ու «Հոգի Աստուծոյ» միշտ նոյն յաջողութեամբ:

Այս ընդհանուր երգեցողութեանց կընկերակցէր նաև երգեհոնը, որ չմոռցաւ նաև ընկերակցիլ պատարագի Աւետարանին:

Պատարագը քանի առաջանար, ժողովուրդը փոխանակ պակսելու, հետզհետէ կը խտանար եկեղեցիին մէջ, քրտինքի հեղեղներ հոսեցնելով ոչ միայն ներկաներուն ճակատէն, այլ և տաճարին... պատերէն ալ, որոնք խնում դարձած էին: Հակառակ անտանելի տաքին և տեղի անձկութեան, ո՛չ ոք կը մտաբերէր դուրս ելլել, այնչափ դրաւուած էր ժողովուրդը եռաձայն երգեցողութենէն:

Մինչև հիմայ երգուածները թէև եռաձայն, սակայն միշտ նոյնութեամբ պահած էին հայ եկեղեցւոյ երգեցողութեան դրօշմը, շատ թեթև փոփոխութիւններով: «Ամէն և ընդ հոգւոյդ քում»ը սակայն ցնցեց ամենքն ալ: Առաջին անգամն էր, որ այս եղանակով կերգուէր հայ եկեղեցւոյ տաճարէն ներս:

Տիրար Արմենակ Ստրգիսեան քեցոն ձայնով մեներգեց «Ամէն և ընդ հոգւոյդ քում»ը զուտ կոկորդային թրթռացումներով: Եղանակը թէև հայկական, սակայն երգելու ձևը կը յիշեցնէր քիչ մը եւրոպական եկեղեցիներու երգերը: Եւ սակայն Տիրար Արմենակ խիստ յաջողութեամբ մեներգեց, ինչ որ գնահատուեցաւ ձեռնհասներուն կողմէ:

«Հայր մեր»ը բոլորովին նոր եղանակով մը երգուեցաւ, զոր թէև Ս. Էջմիածնայ մէջ երկար ժամանակէ ի վեր կը կերարկեն եղեր. սակայն մայրաքաղաքիս մէջ առաջին անգամ ըստ իմ կը գործածուէր և շատ ախորժելի էր: Տիրար Հրանտ Ագթէրեան յետոյ նոյնպէս թէնօն ձայնով մեներգեց «Եւ ընդ հոգւոյդ քում»ը յաջողութեամբ:

«Տէր ողորմեա»ն ու «Քրիստոս պատարագեալ»ը յաջող վերջաւորութիւնը եղան եռաձայնին, իրենց այնչափ յուզիչ ու տպաւորիչ ներգաշնակութեամբ: Մէկ խօսքով Մէհաէրեան Էֆ. Ի կազմակերպած եռաձայնը կատարեալ յաջողութիւն մըն էր, որ պատիւ կը բերէ ոչ միայն իրեն այլ և ամբողջ խումբին: Ընդհանուր երգեցողութեան մէջ ոչ ածապարանք կար, ոչ անկախոնութիւն և ոչ ալ թեթեւ անճարակութիւն մը: Երեք ձայներն ալ յստակօրէն կը լսուէին, ինչ որ մեծ առաւելութիւն մըն է:

Անճանօթ մը, որ եկեղեցիէն ներս մտնէր, պիտի կարծէր թէ երգեցիկները տարիներէ ի վեր վարժուած էին եռաձայնի. այնչափ ընտանի էին անոր ամեն մէկ նրբութեան: Երբ ամեն կողմէ եռաձայնի աղմուկը կը բարձրանար, անշուշտ դիւրին էր հապճեպ բան մը պատրաստել ու իրր եռաձայն առաջ բշէլսակայն Մայր եկեղեցւոյ երաժշտապետը չըրաւ այդ բանը: Ամիսներով մարդեց իր խումբը, թերութիւնները ուղղեց, որքազրելի կէտերը ճշդեց և երկար փորձելէ ետք՝ մինչև որ համազում չգոյացուց թէ կատարելապէս յաջողած է իր ձեռնարկը, հրապարակ չհանեց զայն: Ասիկայ մեր կարծիքը չէ միայն. երէկուան երգեցողութեանց ներկայ գտնուող ձեռնհասներուն ամենքն ալ նոյն գնահատութիւնը ըրին, շնորհաւորելով Մէհաէրեան Էֆէնտին իր յաջողութեանը համար:

* * * Արարողութեանց ներկայ էին, բացի մայրաքաղաքիս ամեն թաղերէն եկած բազմաթիւ ժողովուրդէն, Վենետիկի միաբանութեան երկու յարգելի անդամները՝ Հայր Վարդան վրդ. Հայունի, Հայր Նսայի Տայեցի, որոնք տարիներէ ի վեր կերպենարդէն եռաձայնը վանքին մէջ և ամեն կողմէ իրենց ուղղուած հարցումներուն պատասխանելին թէ՛ «խիստ յաջող կերպով տեղի ունեցած էր եռաձայնը և թէ առաջին երգեցողութեան

մը միջոցին այսչափ յաջողութիւն ինքնին նշանակելի արգիւնք մըն էր»:

Հայր Վարդան ըսաւ թէ.

— Եթէ եւրոպական եկեղեցիներուն նման մասնաւոր բեմ մը ըլլար երգիչներուն համար ու կատարելագործուած երգեհոն մը, և եթէ եկեղեցին ի վիճակի ըլլար աւելի լաւ արձագանգելու ձայները, այն ատեն ընտանիք թէ ալ աւելի զօրաւոր պիտի ըլլար ազդեցութիւնը եռաձայն երգեցողութեան»:

Երկու վարդապետները յետոյ պատուասիրուեցան Թաղ. Խորհրդարանին մէջ, ուր խօսակցութեան նիւթը դարձաւ աղջկանց երգեցողութեան վրայ: Ոմանք նորամուտ կարծեցին օրիորդներու մասնակցութիւնը, ուրիշներ յայտարարեցին թէ գաւառներու մէջ օրիորդները դեռ կը շարունակեն դպրութիւն և ուսումնաւարտութիւն ընել: Առարկուեցաւ թէ ինչո՞ւ նոյն օրը շապիկ չէին հագած օրիորդները: Հայր Վարդան Հացունի գոհացում տալու համար այս բոլոր հարցերուն, խստացած է մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւն մը գրել թերթիս մէջ, թէ «օրիորդները քրիստոնէութեան ո՞ր դարէն սկսեալ մասնակցած են արարողութեանց, թէ շապիկ պէ՞տք է հագնին թէ ոչ, ևլն. ևլն.»:

* * Իտալիոյ Միլան քաղաքէն երեք քոյրեր, օր. Վերձինա, Ռաֆայէլիա և Կիլ. Բիբինա, որոնք իտալացի երաժշտագէտ ընտանիքի մը անդամներն են և իւրաքանչիւրն ալ ձեռնհաս երաժիշաներ, երէկ Միլանէն էֆ. Այազմալեանի ընկերակցութեամբ ներկայ գտնուեցան եռաձայն երգեցողութեան, զոր ծայրէ ի ծայր ունկնդրեցին և իրենց հիացումը յայտնեցին երգեցողութեանց այսչափ յաջող ընթացքին մասին: Նոյնպէս գոհունակ տպաւորութիւն կրեցին Կէտիկ յաշայի անկիւնքան միսինարուհիներէն Միս Պըրճա և իր ընկերուհին:

* * Եկմալեանի եռաձայնը արդէն անգուղական է և երաժշտական գոհար մը: Յարգելի վարպետը տարիներով տքնած, միտք յոգնեցուցած և ուսումնասիրութիւններ կատարած ու յամառ աշխատութիւններէ վերջ արտադրած է այս գլուխ գործոյը, զոր Պերլինի մէջ մասնաւոր նուագահանդէսի մը ձևին տակ ներկայացուցած է կարող և քանդէտ ձեռնհասներու առջին: Բոլոր օտար ունկնդիրները ճշմարտապէս հիանալի դտած են այս աշխատութիւնը ու հեղինակը ծափահարած:

* * * Անհաճոյ մոռացում մը պիտի ըլլար չիշտատակել հոս ծանօթ դաշնակահար Աւետիս էֆ. Խօրասանճեանը, որ անձ-

նուիրաբար իր մասնակցութիւնը նուիրեց եռաձայնին, ընկերակցելով երգեհոնին թէ փորձերուն և թէ գործադրութեան:

* * Թէ ինչ պիտի ըլլայ եռաձայնին վախճանը.— ինչպէս ուրիշ առթիւ ալ բոսած ենք, դարձեալ կը կրկնենք՝ թէ այսչափ հանդիսաւոր երգեցողութիւն մը տարին մէկ քանի անգամ հազիւ կարելի պիտի ըլլայ երգել, տօնական օրերու մէջ, անվկանդ պահելով մեր միաձայնը: Փոխանակ ազեն ձախեն եռաձայնի փորձեր ընելու եւ երաժշտական վիժանքներ ցուցադրելու, աւելի տրամաբանական է եկամեանի ձայնագրութեամբ խումբ մը մարդէլ մայրաքաղաքիս մէջ գտնուող ձեռնհաս անձերէն և որոշ վարձքի մը փոխարէն զանոնք տրամադրելի ընել բոլոր եկեղեցիներուն:

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆԻ ԶԱՒԱԿԸ

ԿԱՐՕՏ ՈՒ ԼՔՈՒՍԾ

Պարոնեանի պէս հանճար մը, որ տարիներով գրիչ շարժած է, որ տարիներով ամբողջ գրական ժամանակամիջոց մը առանձին գրաւած է, որ ամբողջ սերունդ մը ինքացուցած է, և իրմով զբաղեցուցած, այս, ասանկ դէմք մը մոռցուելու համար չէ՞ ապրած երբէք:

Պարոնեանի գործունէութիւնը իր ապրած ժամանակին մէջ չի կրնար սահմանափակուիլ, քանի որ իր գրական աթոռը թափուր կը մնայ դեռ ու պիտի մնայ ալ վստահ եղէք:

Այսօր հոգ չէ՝ թէ իր հողակոյտը հողին հաւասարած՝ և անցուգարծի ճամբայ մը եղած ըլլայ, հոգ չէ թէ իր աճիւնները ծածկող ափ մը հողը, կտոր մը մարմարիոնի ծանրութենէն ազատ ըլլայ, հոգ չէ թէ իր կեանքին գուռները, իր գրական արժանիքը բանասէրներու միայն ծանօթ ըլլայ:

Հոգ չէ այս ամենը, Պարոնեան այս ամենուն համար չի բողբոբեր ընաւ, բայց երբ իր զաւակները լքուին ու ամեն կողմէ մերժումի ենթարկուին, ասիկայ ճշմարտապէս կը մեռցնէ Պարոնեանը և իր նուիրական յիշատակը: Պարոնեան մանչ զաւակ մը թողած է, որ այսօր ամենէն լքուած է դժբաղդաբար: Ճիշդ էր հօրը տիպը եղող այս որբուկը, այս տկար ու ազազուն